

Krzysztof Kil
Katedra Bankowości
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

Wpływ restrykcyjności regulacji nadzorczych na stabilność banków spółdzielczych w krajach Unii Europejskiej

Wstęp

W następstwie globalnego kryzysu finansowego 2007-2009 obserwowany jest znaczny wzrost zainteresowania problematyką stabilności finansowej na całym świecie oraz zmiana jej paradygmatu [Szambelańczyk 2010, s. 39-65]. W warunkach kryzysu finansowego zapewnienie stabilności finansowej banków nabiera szczególnego znaczenia. System finansowy jest bowiem nie tylko usługodawcą i dostarczycielem kapitału, ale także stabilizuje podstawowe funkcje w gospodarce [Alińska 2012, s. 23].

Praktyka ponoszenia kosztów ewentualnej upadłości instytucji finansowej w głównej mierze przez podatników, a nie przez jej właścicieli sprawia, że stabilność systemu finansowego, a w szczególności bankowego zaczęła być rozpatrywana w kategoriach dobra publicznego. Uwypukliło to z jednej strony potrzebę implementowania i egzekwowania mechanizmów ograniczających pokusę podejmowania nadmiernie ryzykownej działalności przez zarządy pośredników finansowych, jakimi są banki (tzw. normy ostrożnościowe), a z drugiej – znaczenie narzędzi odpowiednio wcześniej sygnalizujących pogarszającą się ich sytuację w obszarze stabilności finansowej, mogącą prowadzić do upadłości. Właściwy pomiar stabilności finansowej umożliwia podjęcie działań prewencyjnych, co pozwala zredukować konsekwencje zarówno dla budżetu państwa w przypadku udzielania pomocy publicznej, jak i dla gospodarki w przypadku upadłości banków [Gradoń 2014, s. 254-266]. Doświadczenia pokryzysowe zrodziły potrzebę nowego podejścia do szacowania ryzyka i stabilności banków, w szczególności wypracowania nowych technik i metod analizy zagrożeń oraz wrażliwości banków na ryzyko [Miklaszewska 2011a, s. 125].

W literaturze przedmiotu jako jedną z przyczyn globalnego kryzysu finansowego 2007-2009 wskazuje się problemy w obszarze regulacji i nadzoru nad rynkiem bankowym [Dam 2010, s. 581; Merrouche i Nier 2010]. Jako działania zaradcze wskazano wprowadzenie szeregu istotnych zmian w sferze regulacyjnej sektora bankowego [Maciejewski 2014, s. 102-104]. W latach 2011-2016 w obszarze rynku

finansowego Unii Europejskiej podjęto prace nad 56 regulacjami, przy czym 37 zostało już wdrożonych¹.

Jednocześnie zwraca się uwagę, że tworzeniu pokryzysowych regulacji towarzyszył niekiedy pośpiech wynikający z obaw przed powrotem kryzysu finansowego i niska jakość tych regulacji, rozumiana m.in. jako nieprecyzyjność, niezrozumiałość czy wadliwość definiowanych pojęć [Masiukiewicz i Morawska 2015, s. 69]. Nowe regulacje makro- i mikroostrożnościowe są w znacznej mierze wynikiem negatywnej weryfikacji dotychczasowych struktur nadzorczych w krajach wysoko rozwiniętych. Kraje Europy Środkowo-Wschodniej natomiast nie miały potrzeby tak istotnej modyfikacji struktur nadzorczych i regulacyjnych jak w krajach wysoko rozwiniętych, jednak musiały przystosować się do nowych rozwiązań [Miklaszewska 2011b, s. 55-56].

W literaturze podkreśla się, że zasada proporcjonalności w dotychczasowym procesie legislacyjnym była mocno marginalizowana [Kasiewicz i Kurkliński 2014, s. 234]. Oznacza to jednakowe traktowanie bardzo dużych banków z liczną siecią powiązań transgranicznych (o znaczeniu systemowym) i niewielkich lokalnych instytucji kredytowych. Banki spółdzielcze działające w Unii Europejskiej są przykładem małych podmiotów depozytowo-kredytowych, które zostały poddane obowiązkom regulacyjnym i sprawozdawczym niemal na równi z dużymi bankami o globalnym charakterze. Lokalny charakter działalności banków spółdzielczych wynika z ograniczonego obszaru działania, zakresu oferty produktowej, troski o lokalną społeczność, więzi między klientami a bankiem oraz misji [Nowacka i Szewczyk-Jarocka 2015, s. 185-192].

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że kryzys finansowy miał mniejsze znaczenie dla stabilności banków spółdzielczych niż komercyjnych [Księżopolski 2015, s. 81]. W powszechnej opinii sektora banków spółdzielczych za jedną z najważniejszych przyczyn pogorszenia w okresie pokryzysowym stabilności tej grupy podmiotów uważa się zmiany regulacyjne, w tym zwiększenie obciążeń sprawozdawczych oraz konieczność modyfikacji modelu biznesowego.

Brak jest konsensusu w zakresie definiowania stabilności finansowej. Zróżnicowanie koncepcyjne dotyczy przede wszystkim tego, czy definicja dotyczy stabilności finansowej konkretnej instytucji finansowej (ujęcie mikroekonomiczne), rynku finansowego (w szczególności rynku bankowego) czy całego systemu finansowego [Rogowski i Mesjasz 2012, s. 23-24]. Analizując dorobek literatury oraz stanowisko

¹ K. Pietraszkiewicz, prezentacja przedstawiona w ramach spotkania koordynatorów Programu Nowoczesne Zarządzanie Biznesem, Warszawa, 21.06.2017.

przedstawicieli sieci bezpieczeństwa finansowego oraz kadry zarządzającej banków spółdzielczych, w dalszej części artykułu stabilność finansowa banku spółdzielczego definiowana jest w perspektywie mikroekonomicznej, zgodnie z koncepcją zaproponowaną przez Diaconu i Oanea [2015, s. 488-495], w której stabilność finansowa banku jest postrzegana dwuczłonowo – jako zdolność banku do efektywnej alokacji zasobów w czasie i przestrzeni oraz do właściwej oceny i zarządzania ryzykiem finansowym.

Celem przedstawionego w niniejszym artykule badania jest identyfikacja determinant stabilności banków spółdzielczych w Unii Europejskiej w latach 2008-2015 ze szczególnym uwzględnieniem wpływu restrykcyjności działań regulacyjnych na stabilność finansową banków spółdzielczych w krajach UE.

Przegląd badań w zakresie determinant stabilności banków spółdzielczych

Banki spółdzielcze różnią się znacząco od banków komercyjnych, zatem czynniki wpływające na ich stabilność finansową często różnią się od czynników wpływających na stabilność finansową banków spółdzielczych [Fiordelisi i Mare 2014]. G. Ferri [2012] jako istotną przyczynę wyższej oceny stabilności banków spółdzielczych względem ich komercyjnych konkurentów wskazał przede wszystkim szeroką bazę depozytową oraz lepszy monitoring ekspozycji kredytowych, wynikający z bliskiej współpracy i znajomości klientów. Przeprowadzone w 2015 roku badania dotyczące rumuńskiego sektora banków spółdzielczych w latach 2008-2013 wykazały m.in. istotny statystycznie wpływ wartości wskaźnika L/D (kredyty/depozyty sektora niefinansowego) oraz brak wpływu dynamiki wzrostu gospodarczego na stabilność finansową tych podmiotów.

Badania oparte na kwartalnych danych o bankach spółdzielczych i systemie bankowym przeprowadził S. Kozak [2010]. Jako zmienne charakteryzujące stabilność banków spółdzielczych wykorzystał współczynnik wypłacalności CAR tj. relację kapitałów własnych do aktywów ważonych ryzykiem oraz wskaźnik kredytów zagrożonych NPL. Zgodnie z wynikami badań współczynnik wypłacalności banków spółdzielczych wzrastał w okresach obniżającej się dynamiki PKB. Taka zależność może oznaczać, że banki spółdzielcze w okresie globalnego kryzysu miały w stosunku do banków komercyjnych przewagę w postaci bardzo szerokiego dostępu do stosunkowo tanich źródeł finansowania, tj. depozytów gospodarstw domowych. Pozwalało im to generować zyski netto przeznaczane na podwyższenie kapitałów własnych. Drugim źródłem tej zależności jest fakt inwestowania przez banki spółdzielcze istotnej części

aktywów w lokaty w bankach zrzeszających, obarczone znacznie niższym poziomem ryzyka kredytowego niż w przypadku inwestycji w kredyty dla sektora niefinansowego. Wniosek ten jest zbieżny z wynikiem badań Hesse i Cihak [2007] oraz wnioskami zawartymi w raporcie World Council of Credit Unions [2009], które stwierdzają, że banki spółdzielcze są bardziej stabilne niż banki komercyjne, szczególnie w okresie kryzysów finansowych. Z kolei stabilność banków, oceniana przy pomocy NPL, zgodnie z wynikami badania, była w okresie kryzysu pozytywnie skorelowana z dynamiką przyrostu PKB. Oznacza to, że w okresach wzrostu dynamiki przyrostu PKB banki zwiększają wartość nowo udzielanych kredytów i tym samym obniżają udział kredytów zagrożonych w banku. W stosunku do wszystkich zmiennych objaśnianych wpływ aktywności na rynku akcji i wartość głównych indeksów giełdowych okazał się minimalny, choć w większości przypadków istotny statystycznie [Kozak 2010, s. 260-262].

Ł. Kozłowski w 2015 roku przeprowadził także analizy determinant stabilności banków spółdzielczych (mierzonej przede wszystkim wartością wskaźnika NPL) działających w Polsce w latach 2007-2013 w Polsce [Kozłowski 2015, s. 180-199]. W zakres analiz włączono zmienne opisujące funkcjonowanie banków spółdzielczych w kontekście kosztów działania (w relacji do sumy bilansowej), tworzonych odpisów aktualizacyjnych z tytułu utraty wartości, odnotowywanej marży odsetkowej netto, rentowności (mierzonej ROA i OROA), dynamiki aktywów (w ujęciu urealnionym), wielkości banku (logarytm aktywów), struktury jego aktywów i pasywów (udział kapitału własnego w pasywach oraz należności z tytułu kredytów w aktywach), a także modelu biznesowego (udział wyniku z tytułu prowizji w wyniku działalności bankowej). Ponadto do modelu wykorzystano zmienne makroekonomiczne – poziom wynagrodzeń, aktywność gospodarczą ludności, stopę bezrobocia oraz gęstość zaludnienia na terenach funkcjonowania każdego z analizowanych banków spółdzielczych. Włączono także charakterystyki konkurencji na rynku lokalnym (w promieniu 2,5 km) – mediany liczby konkurentów (banków komercyjnych, SKOK-ów oraz banków spółdzielczych), z jakimi mierzą się jego poszczególne placówki. Jednym z najistotniejszych wniosków płynących z analiz jest negatywny wpływ obecności SKOK-ów i budowanej przez nie konkurencji na stabilność banków spółdzielczych. W obliczu konkurencji ze strony kas, prowadzących stosunkowo liberalną politykę pożyczkową, skutkującą wysokim udziałem należności przeterminowanych w portfelu pożyczkowym, banki spółdzielcze

rozluźniały politykę kredytową i podejmowały większe ryzyko[Kozłowski 2015, s.180-199].

Zróznicowana pozostaje opinia w zakresie determinant stabilności finansowej wskazywanych przez prezesów banków spółdzielczych oraz przedstawicieli podmiotów sieci bezpieczeństwa finansowego w Polsce. Jednym z najczęściej wskazywanych czynników oddziałujących na poziom stabilności finansowej tych podmiotów wymieniany jest poziom rynkowych stóp procentowych (tabela 1).

Tabela 1. Determinanty stabilności finansowej banków spółdzielczych w ocenie kadry zarządzającej banków spółdzielczych oraz przedstawicieli sieci bezpieczeństwa finansowego w Polsce (na bazie wywiadów pogłębionych)

Oznaczenie banku	Czynniki makroekonomiczne	Czynniki mikroekonomiczne
BS Krasnystaw	Czynniki w obszarze poziomu stóp procentowych, tempa wzrostu polskiej gospodarki, kształtowania się wskaźnika poziomu usług i cen konsumpcyjnych, sytuacji na rynku pracy, pozycji finansowej gospodarstw domowych oraz kondycji sektora przedsiębiorstw niefinansowych. Nie bez wpływu pozostają: kursy wymiany walut, czynniki polityczno-prawne związane z otoczeniem regulacyjnym, czynniki społeczne związane z demografią oraz zakres terytorialny prowadzonej działalności.	Poziom kapitałów własnych najwyższej jakości CET1, poziom depozytów stabilnych oraz aktywów wysoko płynnych, poziom ryzyka kredytowego w tym przede wszystkim jakość należności i zobowiązań pozabilansowych, a także efektywność działania w tym zyskowość i efektywność kosztowa oraz jakość zarządzania. Istotne wśród czynników bezpośredniego oddziaływania są też efektywność i rodzaje stosowanych mechanizmów kontrolujących ryzyko.
BS Grudusk	Podstawowe stopy procentowe, podatki, inflacja	Zapotrzebowanie na akcję kredytową i jakość portfela kredytowego.
BS Starogard	Poziom rynkowych stóp procentowych; Polityka pieniężna NBP w zakresie stóp procentowych	Poziom depozytów w relacji do kredytów; kondycja finansowa dużych kredytobiorców.
Śląski BS „Silesia” w Katowicach	Stopy procentowe, stabilność gospodarcza branży dominującej w regionie działania; stabilność regulacji zewnętrznych	Polityka kapitałowa, umiarkowany rozwój skoncentrowany na terenie Śląska i sposób zarządzania bankiem
Wojciech Kwaśniak KNF/NBP	Fundamentalne znaczenie ma poziom stóp procentowych oraz zasady obciążeń podatkowych (głównie w zakresie uznawania odpisów na utratę wartości jako kosztu uzyskania przychodu do celów podatkowych). Istotne znaczenie mają koszty regulacyjne.	Czynniki jakościowe związane z jakością zarządzania bankiem oraz dostępem banku do kapitału, płynności oraz technologii

Jan Szambelańczyk BFG	Poziom bezrobocie na terenie działalności banku, poziom stóp procentowych, tempo zmian PKB, obciążenie kosztami działalności BFG na rzecz gwarantowania depozytów i działalności <i>resolution</i> .	Jakość działalności kredytowej (ryzyko kredytowe), ekonomika banku (efektywność działalności), brak możliwości rekapitalizacji w przypadku powstania strat (adekwatność kapitałowa). W dłuższej perspektywie wszystkie one są pochodną kompetencji kadr banku.
--------------------------	--	--

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wywiadów pogłębionych przeprowadzonych w 2017 roku z kadrą zarządzającą wybranych banków spółdzielczych oraz z przedstawicielami sieci bezpieczeństwa finansowego w Polsce.

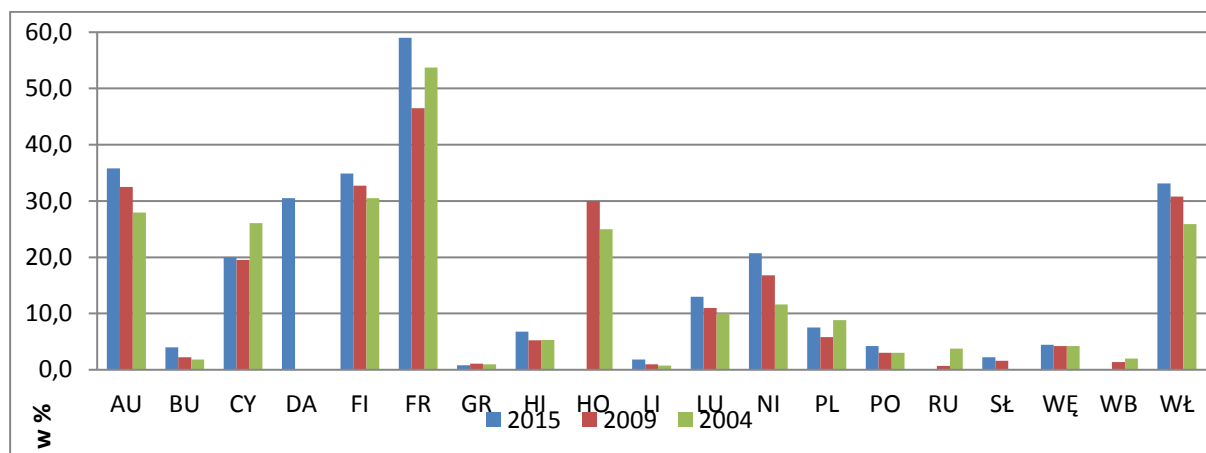
Brak jednoznacznej oceny w zakresie istotności oraz kierunku oddziaływania poszczególnych zmiennych na stabilność finansową banków spółdzielczych stanowią jedną z istotnych przesłanek analizy tego problemu badawczego w dalszej części pracy.

Charakterystyka badania

Podjęte w niniejszym opracowaniu badania panelowe nad stabilnością banków spółdzielczych w krajach Unii Europejskiej obejmują lata 2008-2015 i prowadzone były na bazie danych pozyskanych z bazy Bankscope, obejmującej 1753 banki². Analizy przeprowadzono zarówno w całej grupie banków, jak i w podziale na banki działające w dwóch typach krajów: pierwszym, o dużym znaczeniu banków spółdzielczych jako kredytodawców dla sektora niefinansowego (ponad 10% udziału w należnościach z tytułu kredytów dla sektora bankowego) – 1582 podmioty (dalej także jako grupa 1) oraz drugim, dla którego obserwuje się mniejsze znaczenie banków spółdzielczych w finansowaniu rynku niefinansowego (do 10% udziału w należnościach z tytułu kredytów całego sektora bankowego) – 171 podmiotów (dalej także jako grupa 2). Do pierwszej grupy zaliczono banki spółdzielcze działające we Francji, Włoszech, Austrii, Finlandii, na Cyprze, Holandii, Danii, Luksemburgu i Niemczech. Banki spółdzielcze działające w pozostałych krajach zostały przyporządkowane do drugiej grupy (por. wykres 1). Z uwagi na występujące braki w danych oraz występowanie obserwacji nietypowych, ostateczna liczba banków włączonych do analizy w przypadku poszczególnych modeli jest mniejsza, określona każdorazowo liczbą obserwacji.

² W bazie Bankscope dostępne są dane jedynie ok. 30% banków spółdzielczych działających w Unii Europejskiej, co należy uwzględnić przy ostatecznej interpretacji wyników. W szczególności brak jest danych dla banków działających w Polsce, co utrudnia prowadzenie analiz porównawczych.

Wykres 1. Siła rynkowa banków spółdzielczych (mierzona udziałem w portfelu kredytów sektora bankowego udzielonych sektorowi niefinansowemu) w wybranych krajach Unii Europejskiej w latach 2004, 2009 i 2015

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych EACB, <http://www.eacb.coop/en/cooperative-banks/key-figures.html>, (dostęp: 22.02.2017).

Do przeprowadzenia testów statystycznych zdecydowano się na zastosowanie dynamicznych modeli panelowych, wyestymowanych przy wykorzystaniu uogólnionej metody momentów w wersji GMM-SYS. W celach diagnostycznych wykorzystano test Sargana dla metody dwukrokowej oraz testy autokorelacji Arellano-Bonda dla pierwszych różnic: AR (1) oraz AR (2), których wyniki w tym przypadku (inaczej niż dla modeli banków spółdzielczych w Polsce), pozwoliły na przeprowadzenie prawidłowego wnioskowania statystycznego.

Ostateczny kształt estymowanych dynamicznych modeli regresji dany jest równaniem:

$$STAB_{it} = a_0 + a_1 * STAB_{it-1} + a_2 * ZM.MAKRO_{it} + a_2 * ZM.MIKRO_{it} + v_{it}$$

gdzie STAB jest jedną z miar stabilności finansowej wykorzystaną w badaniach; $ZM.MAKRO_{it}$ stanowi wektor wartości zmiennych makroekonomicznych kraju i sektora, wpływających na stabilność banku spółdzielczego w okresie t ; $ZM.MIKRO_{it}$ stanowi wektor zmiennych kontrolnych charakteryzujących specyfikę działania konkretnego banku spółdzielczego; $ZM.REGUL_{it}$ stanowi wektor zmiennych opisujących intensywność regulacji w sektorach bankowych poszczególnych krajów; v_{it} jest czynnikiem losowym dla banku i w okresie t . Opis zmiennych wykorzystanych w badaniach został przedstawiony w tabeli 2.

Tabela 2. Charakterystyka zmiennych wykorzystanych w badaniach panelowych stabilności banków spółdzielczych w krajach UE w latach 2006-2015

Zmienna	Opis	Źródło danych
Zmienne objaśniane (STAB)		
TCR	Łączny współczynnik kapitałowy (<i>Total Capital Ratio</i>) – miara stabilności oparta o wypłacalność banku w szerokim ujęciu	Bankscope
T1R	Współczynnik kapitału wysokiej jakości (<i>Tier 1Ratio</i>) – miara stabilności oparta o wypłacalność banku w wąskim ujęciu	
Z-score	Miara odległości od bankructwa – miara stabilności oparta o poziom dźwigni i stabilność wyników działania banku	Obliczenia własne na podstawie danych z Bankscope
MLP score	<i>Multi Level Performance Score</i> – miara stabilności oparta o 5 wskaźników bezpieczeństwa i rentowności, autorska koncepcja E. Miklaszewskiej i K. Kila ³	
Zmienne objaśniające – charakterystyki makroekonomiczne		
KR_PKB	Relacja kredyty dla sektora niefinansowego/PKB – miara rozwoju rynku bankowego w poszczególnych krajach	Bank Światowy: http://data.worldbank.org/indicator/FS.AST.DOMS.GD.ZS (dostęp: 15.02.2017)
CPI	Zharmonizowany indeks cen konsumenckich (HICP) – miara inflacji stosowana w krajach UE	EUROSTAT: http://ec.europa.eu/eurostat/web/hicp/data/database (dostęp: 17.02.2017)
HHI	Herfindahl-Hirschman Index – miara koncentracji sektora bankowego	EBC – consolidated banking data
PKB	Dynamika PKB w ujęciu średniorocznym w kraju – miara tempa wzrostu gospodarczego	EUROSTAT: http://ec.europa.eu/eurostat/web/gdp/data/database (dostęp: 17.02.2017)
SP	Jednomiesięczna stopa procentowa rynku międzybankowego – miara kosztu finansowania rynku międzybankowego	EUROSTAT: http://ec.europa.eu/eurostat/web/gdp/data/database (dostęp: 17.02.2017)
Zmienne objaśniające – charakterystyki mikroekonomiczne		
L_AK	Logarytm wartości aktywów banku – miara wielkości banku	Obliczenia własne na podstawie danych z Bankscope
NIM	Marża odsetkowa netto – miara efektywności działania banku	Bankscope
ROE	Przeciętna stopa zwrotu z kapitałów własnych – miara rentowności	

³ Szczegółowy opis konstrukcji wskaźnika: [Miklaszewska i Kil 2016, s. 459-479].

C_I	Relacja kosztów do przychodów – miara efektywności kosztowej	
AP_DK	Relacja aktywów płynnych do depozytów krótkoterminowych – miara płynności banku	
NPL	Udział kredytów z utratą wartości w portfelu kredytowym banku – miara ryzyka kredytowego banku	
K_A	Udział kredytów w aktywach – miara poziomu zaangażowania kredytowego banku	
WO_WNO	Relacja wyniku odsetkowego netto do wyniku nieodsetkowego – charakterystyka modelu biznesowego banku	Obliczenia własne na podstawie danych z Bankscope
DEP_WZ	Dynamika wzrostu depozytów – miara zagrożenia runem na bank	
Zmienne objaśniające – charakterystyki regulacji		
RESTR_REG	Indeks restrykcyjności regulacji skonstruowany w oparciu o badanie ankietowe Banku Światowego Regulation and Supervision Survey (BRSS)	K. Sum, <i>Banking regulation and bank performance in the EU – what should be the scope of the regulatory reform?</i> , „Bank i Kredyt”, No. 46 (3), 2015, s. 207-236
REG_GLOB	Indeks globalnych zmian regulacyjnych – roczna liczba zmian obliczona na bazie danych kwartalnych	Banking Compliance Index – Regulatory Changes: https://cdn2.hubspot.net/hubfs/40143/BCI_Report_Q1_2017_.pdf?t=1495061834808 , (dostęp: 17.02.2017)

Źródło: Opracowanie własne.

Analizowane banki różnią się istotnie pod względem wielkości, modelu działalności oraz rentowności i stabilności. Statystyki opisowe dotyczące regresantów oraz regresorów o charakterze mikro i makroekonomicznym, w podziale na dwie grupy krajów przedstawiono w aneksie 1.

Do analizy regulacji sektora bankowego wykorzystano między innymi wyniki badań ankietowych Regulation and Supervision Survey (BRSS) przeprowadzonych przez Bank Światowy w ramach czterech edycji – w 2001, 2003 i 2007 oraz 2012 roku. Badanie zawiera blisko 300 pytań i dostarcza informacji na temat regulacji i nadzoru bankowego w 143 krajach świata. Badanie z 2012 roku obejmuje okres 2008-2010, a zatem pozwala porównać stan regulacji i nadzoru bankowego w okresie przed i pokryzysowym w szerokim zakresie krajów [Čihák i in. 2012]. Analizy przeprowadzone przez Bank Światowy charakteryzują się wysokim poziomem staranności wykonania. Ankiety zostały wysłane do najwyższych rangą przedstawicieli w głównej agencji regulacyjnej w każdym kraju. W każdym przypadku, gdy w uzupełnionych przez nadzorców

kwestionariuszach ankietowych pojawiały się sprzeczne lub mylące odpowiedzi na pytania, autorzy sprawdzali podwójnie informacje zarówno przez kontakty z organami regulacyjnymi w danym kraju, jak i odnosząc się do innych źródeł [Kara 2016].

Na podstawie serii testów statystycznych wyników badań ankietowych *Regulation and Supervision Survey* (BRSS) przeprowadzonych przez Bank Światowy w 2012 roku, potwierdzono znaczące różnice w kilku aspektach regulacji i nadzoru pomiędzy krajami, w których wystąpił silny kryzys sektora bankowego w latach 2007-2009 a krajami, w których nie obserwowano zjawisk kryzysowych w sektorze bankowym. Po pierwsze, kraje dotknięte kryzysem sektora bankowego posiadały mniej rygorystyczne definicje kapitału regulacyjnego i niższe rzeczywiste wskaźniki kapitałowe. Po drugie, banki w krajach, gdzie wystąpił kryzys objęte były mniejszą ilością ograniczeń w obszarze działalności okołobankowej (ubezpieczenia, inwestycje w nieruchomości). Po trzecie, przepisy dotyczące procedur w zakresie ekspozycji kredytowych z utratą wartości były w tej grupie krajów mniej rygorystyczne. W krajach dotkniętych kryzysem obserwowano ponadto słabsze bodźce dla rynkowego monitorowania ryzyka banków [Čihák i in. 2012].

Na bazie wyników przedstawionych przez K. Sum [2016, s. 1-40] skonstruowano zagregowany indeks restrykcyjności regulacji. Autorka przypisała punktację do poszczególnych obszarów analiz regulacyjno-nadzorczych zgodnie z metodologią zastosowaną w publikacji Barth, Caprio i Levine [2004, s. 205-248] – wyższe oceny przyporządkowane zostały dla bardziej rygorystycznych regulacji w poszczególnych krajach UE. Większość odpowiedzi o charakterze tak/nie uwzględnionych w tych analizach dotyczyło pytań o istnienie określonych przepisów prawnych. Odpowiedziom przypisywane było zero punktów w przypadku liberalnych regulacji i jeden punkt w przypadku surowych przepisów. W przypadku pytań o zakres regulacji (z możliwością wyboru jednej lub kilku opcji ze zbioru alternatyw) przyjęto punktację z przedziału od jednego do czterech, gdzie większe wartości wskazują na większą restrykcyjność regulacji. Ocenę regulacji oparto na analizie głównych składowych, a ostateczne wyniki oparte są na pierwszym głównym składniku każdej grupy.

Poziom restrykcyjności regulacji dla sektorów bankowych obliczony na podstawie badania Banku Światowego z 2012 roku w poszczególnych krajach został przedstawiony w tabeli 3. Wykazano istotne zróżnicowanie intensywności regulacji w badanych krajach. W krajach Europy Środkowo-Wschodniej w większości przypadków wskazuje się na silną restrykcyjność wymogów regulacyjnych [Sum 2015, s. 207-236].

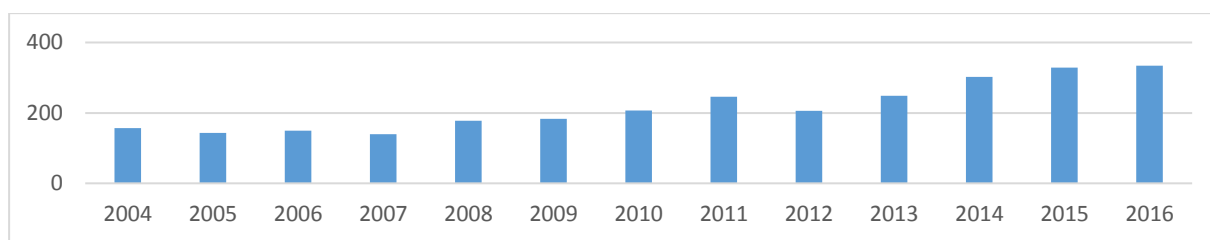
Tabela 3. Ocena restrykcyjności regulacji sektora bankowego w krajach Unii Europejskiej w 2012 i 2008 roku

Kraj	Kategorie oceny (2012 rok)									Ocena łączna (średnia) rok 2012	Ocena łączna (średnia) rok 2008
	Regulacje licencyjne	Adekwatność kapitałowa	Wymagania w zakresie audytu	Wymagania w zakresie płynności	Wymagania w zakresie działalności	Klasyfikacja aktywów	Gwarancja depozytów	Regulacje dla banków zagrożonych upadłością	Nadzór		
Austria	0,13	-0,21	-0,68	-0,38	0,9	-0,06	-0,22	0,02	b.d.	-0,06	0,39
Belgia	0,4	-0,06	-0,25	0,28	0,44	b.d.	-0,2	0,34	-1,12	-0,02	0,23
Bułgaria	-0,03	2,49	-0,58	0,54	-0,12	-0,14	0,09	0,38	0,39	0,34	-0,16
Cypr	0,39	-0,28	0,77	-0,03	0,64	-0,36	0,03	0,54	-0,43	0,14	1,67
Dania	-1,42	-0,13	-0,03	-0,44	0,32	b.d.	-0,47	0,54	-0,21	-0,23	0,18
Estonia	0,12	1,52	-0,23	-0,94	-2,29	-0,04	-0,4	0,28	b.d.	-0,25	0,00
Finlandia	-0,77	-0,16	-0,22	-0,53	-0,3	-0,04	-0,54	-0,65	0,38	-0,31	-0,04
Francja	0,31	-0,18	0,71	0,44	-0,1	-0,07	0,61	0,68	b.d.	0,30	0,65
Niemcy	-2,9	-0,14	-2,22	0,12	0,37	0,8	0,77	0,26	b.d.	-0,37	-0,61
Grecja	0,27	-0,3	0,19	-0,56	0,8	0,02	0,13	0,53	-0,31	0,09	0,13
Węgry	0,38	-0,1	-0,47	0,33	0,22	0,06	-0,42	0,6	0,17	0,09	0,10
Irlandia	0,23	-0,31	-0,9	-0,15	0,16	b.d.	0,58	-0,54	-0,57	-0,19	-1,01
Włochy	0,25	-0,27	0,61	0,69	-0,47	-0,13	b.d.	0,29	0,3	0,16	0,18
Litwa	0,53	-0,09	0,39	0,39	0,37	-0,09	-0,25	0,06	-0,06	0,14	-1,08
Łotwa	-0,07	-0,22	-0,12	-0,69	-0,68	0	0,76	0,72	0,86	0,06	0,13
Holandia	0,28	-0,15	-0,05	0,03	-0,23	0	-0,4	0,43	-1,23	-0,15	0,08
Polska	0	-0,32	2,07	0,06	-0,08	0,03	0,32	0,07	-0,67	0,16	0,15
Portugalia	0,31	-0,42	0,39	0,18	-0,47	-0,1	0,21	0,41	0,53	0,12	0,00
Rumunia	0,42	-0,1	-0,23	0,47	0,54	0,26	-0,51	0,6	0,48	0,21	-0,25
Słowacja	0,14	-0,29	1,09	0,35	0,17	b.d.	-0,35	0,46	0,49	0,26	0,32
Słowenia	0,51	-0,32	-0,22	-0,27	0,01	-0,01	0,19	0,79	0,36	0,12	-0,19
Hiszpania	0,41	-0,19	-0,43	-0,13	-0,36	-0,05	0,11	-0,38	0,49	-0,06	0,00
Wielka Brytania	-0,14	-0,25	-0,74	-0,07	0,57	b.d.	b.d.	-7,02	b.d.	-1,28	-1,24

Źródło: K. Sum, *Banking regulation and bank performance in the EU – what should be the scope of the regulatory reform?*, „Bank i Kredyt”, nr 46 (3), 2015, s. 207-236

Zmienną stanowiącą przybliżenie intensywności globalnych zmian regulacyjnych, wykorzystaną w dalszej części pracy w modelu, jest także miara oparta na przeciętnej rocznej liczbie zmian, które muszą implementować banki. W latach 2004-2007 liczba zmian regulacyjnych w obszarze bankowości była relatywnie stabilna i wynosiła około 150. Od 2008 roku obserwowano trwałe, silny trend wzrostowy (z wyjątkiem 2012 roku) w zakresie wdrażanych przez banki zmian regulacyjnych, co doprowadziło do podwojenia liczby implementowanych przez instytucje kredytowe regulacji (wykres 2).

Wykres 2. Wartość indeksu globalnych zmian regulacyjnych w obszarze bankowości w latach 2004-2016

Źródło: Banking Compliance Index – Regulatory Changes, https://cdn2.hubspot.net/hubfs/40143/BCI_Report_Q1_2017_.pdf?t=1495061834808, (dostęp: 09.06.2017).

Wyniki badania

Wyniki badań determinant stabilności banków spółdzielczych w Unii Europejskiej przedstawiono w tabeli 4 (dla TCR i T1R) oraz tabeli 5 (dla Z-score i MLP Score). We wszystkich analizowanych modelach charakterystyki dotyczące regulacji sektora bankowego okazały się istotnymi czynnikami kształtującymi stabilność banków spółdzielczych w Unii Europejskiej, przy czym kierunek i siła wpływu były zróżnicowane. W przypadku ocen stabilności opartych o mierniki adekwatności kapitałowej wzrost liczby regulacji warunkował wzrost wartości wskaźników TCR i T1R dla całej grupy badawczej, w szczególności w krajach o znaczącym udziale banków spółdzielczych w sektorze bankowym.

Tabela 4. Wyniki badania panelowego determinant banków spółdzielczych w Unii Europejskiej – zmienna objaśniana TCR oraz T1R

Zmienna	TCR			T1R		
	Ogółem	Grupa 1	Grupa 2	Ogółem	Grupa 1	Grupa 2
STAB (-1)	0,754*** (0,08)	0,758*** (0,094)	0,632*** (0,198)	0,761*** (0,132)	0,735*** (0,132)	0,69*** (0,203)
Const	10,044*** (3,542)	9,921** (4,137)	0,032 (0,321)	9,788* (5,623)	11,169* (5,717)	0,368 (0,406)
PKB	0,021 (0,017)	0,02 (0,018)	0,127 (0,149)	0,011 (0,016)	0,011 (0,017)	-0,266* (0,155)
CPI	-0,236*** (0,052)	-0,24*** (0,054)	-0,192 (0,194)	-0,318*** (0,045)	-0,309*** (0,046)	-0,269 (0,192)
SP	-0,015 (0,074)	0,003 (0,077)	-0,315 (0,302)	0,061 (0,065)	0,057 (0,065)	0,556* (0,299)
HHI	1,944 (2,254)	1,647 (2,22)	-82,547 (130,917)	4,147 (3,908)	4,966 (3,94)	183,867 (130,545)
KR_PKB	0,004 (0,004)	0,004 (0,004)	0,017 (0,031)	0,004 (0,004)	0,003 (0,004)	0,000 (0,03)
L_AK	-0,249** (0,097)	-0,237** (0,112)	-1,259 (1,794)	-0,289* (0,171)	-0,322* (0,173)	-3,027* (1,548)
NIM	0,069 (0,153)	0,033 (0,161)	-0,031 (0,482)	0,079 (0,218)	0,099 (0,209)	-0,849* (0,461)
ROE	0,044*** (0,011)	0,045*** (0,011)	0,087** (0,037)	0,044*** (0,014)	0,04*** (0,014)	0,153*** (0,038)
C_I	-0,01* (0,005)	-0,009 (0,005)	-0,024 (0,005)	-0,015** (0,005)	-0,015** (0,005)	-0,009 (0,005)

	(0,006)	(0,006)	(0,017)	(0,007)	(0,007)	(0,017)
AP_DK	-0,001 (0,006)	-0,004 (0,006)	0,013 (0,012)	-0,006 (0,006)	-0,009 (0,006)	0,014 (0,009)
NPL	-0,015 (0,015)	-0,015 (0,015)	-0,112* (0,059)	-0,026 (0,018)	-0,031 (0,02)	0,008 (0,05)
K_A	-0,05*** (0,014)	-0,051*** (0,017)	-0,079** (0,039)	-0,053** (0,023)	-0,058** (0,023)	-0,031 (0,036)
WO_WNO	0,000 (0,000)	0,000 (0,000)	-0,001** (0,000)	0,000 (0,001)	0,000 (0,001)	-0,002*** (0,001)
DEP_WZ	0,004* (0,002)	0,004* (0,002)	0,004 (0,004)	0,002 (0,002)	0,002 (0,002)	0,009*** (0,004)
RESTR_REG	0,337 (0,408)	0,252 (0,43)	4,298** (2,064)	1,887 (1,472)	2,285 (1,454)	48,51** (23,715)
REG_GLOB	0,005*** (0,001)	0,004*** (0,001)	0,008 (0,006)	0,008*** (0,001)	0,009*** (0,001)	0,006 (0,006)
Test AR(1)	-4,919***	-4,554***	-1,969**	-3,472***	-3,373***	-1,574
Test AR(2)	-0,928	-0,905	-0,996	-0,997	-0,999	-0,613
Statystyka Hansena istotność	0,235	0,319	0,271	0,426	0,411	0,438
Statystyka Walda	339,13***	311,52***	220,431***	278,58***	222,00***	590,29***
Liczba obserwacji	4954	4522	301	4253	3931	216

Uwaga: *** istotność na poziomie 1%, ** istotność na poziomie 5%, * istotność na poziomie 10%. W nawiasach podano heteroskedastycznie zgodne błędny standardowe.

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 5. Wyniki badania panelowego determinant banków spółdzielczych w Unii Europejskiej Wyniki badania panelowego – zmienna objaśniana Z-score oraz MLPS

Zmienna	Z-score			MLP Score		
	Ogółem	Grupa 1	Grupa 2	Ogółem	Grupa 1	Grupa 2
STAB (-1)	1,099*** (0,006)	1,101*** (0,006)	0,711*** (0,047)	0,524*** (0,028)	0,523*** (0,029)	0,525*** (0,150)
const	-2,679 (2,618)	-2,466 (2,72)	2,542*** (0,96)	-9,989*** (2,399)	-10,003*** (2,429)	0,953 (0,731)
PKB	0,133** (0,053)	0,108** (0,055)	-0,098 (0,477)	0,199*** (0,052)	0,213*** (0,053)	0,355 (0,596)
CPI	-0,061 (0,219)	-0,053 (0,229)	-1,199** (0,543)	0,007 (0,122)	0,009 (0,124)	-0,888** (0,414)
SP	-0,438 (0,422)	-0,451 (0,445)	1,008 (0,741)	0,507*** (0,149)	0,521*** (0,151)	0,519*** (0,134)
HHI	-8,537 (5,86)	-6,048 (5,752)	-15,903 (380,369)	9,578 (7,203)	9,826 (7,146)	-349,618 (433,298)
KR_PKB	0,007 (0,027)	0,002 (0,029)	-0,016 (0,084)	-0,047*** (0,011)	-0,045*** (0,011)	-0,043 (0,098)
L_AK	0,169 (0,162)	0,125 (0,171)	-4,067 (4,547)	0,917*** (0,117)	0,896*** (0,12)	-7,290* (3,962)
NIM	0,872 (0,607)	0,973 (0,636)	2,796 (1,989)	2,081*** (0,242)	2,014*** (0,249)	6,671*** (1,614)
ROE	0,083** (0,036)	0,08** (0,036)	0,253*** (0,060)	X	X	X

C_I	-0,023 (0,018)	-0,024 (0,019)	0,001 (0,073)	X	X	X
AP_DK	-0,018 (0,013)	-0,019 (0,014)	0,070** (0,032)	-0,068*** (0,010)	-0,066*** (0,010)	-0,120*** (0,046)
NPL	0,148*** (0,029)	0,152*** (0,03)	0,130 (0,166)	X	X	X
K_A	-0,001 (0,019)	0,000 (0,021)	0,414*** (0,147)	X	X	X
WO_WNO	0,000 (0,000)	0,000 (0,000)	-0,001 (0,001)	0,000 (0,000)	0,000 (0,000)	-0,003** (0,001)
DEP_WZ	0,008* (0,004)	0,009** (0,004)	0,000 (0,012)	0,003 (0,005)	0,003 (0,005)	0,024 (0,016)
RESTR_REG	-3,57*** (1,107)	-3,243*** (1,158)	65,911*** (11,537)	-2,387*** (0,733)	-2,386*** (0,761)	-149,164 (107,789)
REG_GLOB	-0,026*** (0,005)	-0,023*** (0,006)	-0,025 (0,02)	-0,002 (0,003)	-0,002 (0,003)	-0,024 (0,018)
Test AR(1)	0,945	0,931	-1,597	-15,1***	-14,876***	-3,014***
Test AR(2)	-5,154***	-5,174***	-0,196	-0,594	-0,596	-0,487
Statystyka Hansena istotność	0,000	0,000	0,000	0,189	0,206	0,195
Statystyka Walda	186,45***	159,44***	951,302***	256,14***	235,47***	301,623***
Liczba obserwacji	5450	4976	332	4264	3957	201

Uwaga: *** istotność na poziomie 1%, ** istotność na poziomie 5%, * istotność na poziomie 10%. W nawiasach podano heteroskedastycznie zgodne błędny standardowe.

Źródło: Opracowanie własne.

W przypadku banków działających w krajach z nieznaczną rolą bankowości spółdzielczej, istotną determinantą stabilności finansowej okazała się restrykcyjność regulacji sieci bezpieczeństwa finansowego kraju. Zależność ta ma charakter dodatni, a wartość współczynnika kierunkowego zmiennej jest wysoka. Zatem w krajach o wyższych wymogach regulacyjnych (w obszarze regulacji licencyjnych, audytu, płynności, działalności bankowej, klasyfikacji aktywów, gwarancji depozytów, zagrożenia upadłością, adekwatności kapitałowej i nadzoru) banki spółdzielcze charakteryzowały się lepszą oceną stabilności mierzonej współczynnikami wypłacalności.

Odmienne wnioski dotyczą oceny stabilności z wykorzystaniem indeksu MLPS. W analizowanej próbie banków wykazano istotny negatywny wpływ intensywności regulacji bankowych w kraju na stabilność banków spółdzielczych, w szczególności w krajach o większym znaczeniu bankowości spółdzielczej. Wykorzystanie miernika opartego o szerszą definicję stabilności finansowej wskazuje zatem, że długookresowe zwiększanie restrykcyjności regulacji przez podmioty sieci bezpieczeństwa finansowego,

pomimo zwiększania bazy kapitałowej banków, doprowadza do pogorszenia wielokryterialnej stabilności finansowej.

W modelu ze zmienną objaśnianą Z-score wartość testu autokorelacji Arellano-Bonda dla pierwszych różnic AR (1) okazała się dodatnia i nieistotna statystycznie, co uniemożliwia przeprowadzenie prawidłowego wnioskowania statystycznego (model ten nie będzie poddawany interpretacji w dalszej części pracy).

Wśród czynników makroekonomicznych wpływających dodatnio na stabilność banków spółdzielczych potwierdzono istotność dynamiki PKB kraju dla banków spółdzielczych ogółem w przypadku wskaźników MLPS. Ujemny wpływ wskaźnika inflacji HICP na wartości TCR i T1R potwierdzono dla grupy wszystkich banków oraz dla banków z grupy 1, natomiast dla banków z grupy 2 taki kierunek wpływu został potwierdzony w przypadku wskaźnika MLPS. Dodatnia zależność między poziomem rynkowych stóp procentowych a stabilnością banków spółdzielczych (wskaźnik MLPS) została potwierdzona w przypadku banków spółdzielczych działających we wszystkich sektorach bankowych, co potwierdza wskazywaną w literaturze znaczącą wrażliwość banków spółdzielczych na funkcjonowanie w warunkach historycznie niskich stóp procentowych.

Warte uwagi są także wnioski dotyczące wpływu rozmiarów sektora bankowego kraju na stabilność banków spółdzielczych. W przypadku MLPS zależność ma charakter ujemny (mocno rozbudowane sektory bankowe charakteryzują się gorszą oceną stabilności mierzoną tym indeksem).

Wśród czynników mikroekonomicznych (charakterystyk banków spółdzielczych) szczególną uwagę zwrócić należy na kwestię zależności między wielkością banku a jego stabilnością finansową. Wyniki nie pozwoliły na jednoznaczną ocenę tego oddziaływania. W przypadku miar stabilności opartych o adekwatność kapitałową potwierdzono ujemny wpływ wielkości banku na wartości wskaźników TCR oraz T1R dla całej próby. W przypadku oparcia oceny stabilności finansowej banku o wskaźnik MLPS zależność miała odwrotny kierunek (z wyjątkiem sektorów o niewielkim udziale bankowości spółdzielczej). Wyniki te z jednej strony mogą utwierdzić regulatorów w przekonaniu, że duże banki spółdzielcze opierają swoją działalność na kapitałach regulacyjnych o niższej wartości i aktywach oraz zobowiązaniach pozabilansowych o wyższym poziomie ryzyka, z drugiej strony przy ocenie długookresowej stabilności opartej też na miarach rentowności pojawiające się korzyści skali powodują mniejszą

zmienność osiąganych wyników finansowych, zapewniając w długim okresie źródła powiększania kapitałów własnych.

Dla poziomu wskaźników TCR oraz T1R istotne znaczenie posiadały ponadto w całej grupie badawczej m.in. rentowność banku (mierzona ROE) – dodatni kierunek zależności oraz efektywność kosztowa (C/I) – oddziałująca negatywnie. Wyniki te dowodzą, że uzyskiwanie wyższej rentowności nie musi odbywać się kosztem pogarszania jakości kapitałów, ale przeciwnie, że lepsze wyniki finansowe stanowią istotne narzędzie tworzenia kapitału własnego (co w przypadku banków spółdzielczych jest szczególnie wyraźne z uwagi na mniejsze oczekiwania w zakresie wypłaty dywidendy).

Wykazano ponadto ujemny istotny statystycznie wpływ udziału kredytów dla sektora niefinansowego w aktywach na wartość TCR i T1R banków spółdzielczych. Jedną z przyczyn mogących stanowić wytłumaczenie tego faktu są często zdecydowanie wyższe wagi ryzyka kredytowego dla tego typu ekspozycji w stosunku do innych kategorii aktywów. Potwierdzone zostają tym samym obawy nadzorców, że nowe pokryzysowe regulacje nadzorcze w zakresie adekwatności kapitałowej mogą zniechęcać banki do kredytowania sektora niefinansowego.

W przypadku wskaźnika MLPS potwierdzono ponadto istotny ujemny wpływ poziomu płynności banku (mierzonego relacją aktywów płynnych do depozytów krótkoterminowych), na wartość wskaźników TCR i T1R. Kosztem wzrostu poziomu płynności może być zmniejszenie dochodów wynikające m.in. z utraty korzyści w postaci wyższych odsetek.

Wnioski

Przeprowadzone badania dotyczące wpływu restrykcyjności regulacji nadzorczych na stabilność finansową banków spółdzielczych w krajach Unii Europejskiej stanowią ważne źródło informacji dla podmiotów sieci bezpieczeństwa finansowego w poszczególnych krajach Unii Europejskiej. Charakterystyki dotyczące regulacji sektora bankowego okazały się istotnymi czynnikami kształtującymi stabilność banków spółdzielczych w Unii Europejskiej, przy czym kierunek i siła wpływu były zróżnicowane w zależności od wyboru zmiennej charakteryzującej stabilność finansową. W przypadku ocen stabilności opartych o mierniki adekwatności kapitałowej wzrost liczby regulacji warunkował wzrost wartości wskaźników TCR i T1R dla całej grupy

badawczej, w szczególności w krajach o znaczącym udziale banków spółdzielczych w sektorze bankowym.

Odmienne wnioski dotyczą oceny stabilności z wykorzystaniem indeksu MLPS. W analizowanej próbie banków wykazano istotny negatywny wpływ intensywności regulacji bankowych w kraju na stabilność banków spółdzielczych, w szczególności w krajach o większym znaczeniu bankowości spółdzielczej. Wykorzystanie miernika opartego o szerszą definicję stabilności finansowej wskazuje zatem, że długookresowe zwiększanie restrykcyjności regulacji przez podmioty sieci bezpieczeństwa finansowego, pomimo zwiększania bazy kapitałowej banków, doprowadza do pogorszenia wielokryterialnej stabilności finansowej.

Bibliografia

1. Alińska A. [2012], *Rola i pozycja sieci bezpieczeństwa finansowego w utrzymaniu stabilności systemu finansowego*, [w:] *Polityka monetarna i fiskalna a stabilność sektora finansowego*, A. Alińska (red.), CeDeWu, Warszawa.
2. Barth J.R., Caprio J.G., Levine R. [2004], *Bank regulation and supervision: What works best?*, „Journal of Financial Intermediation”, No. 13(2).
3. Čihák M., Demirgüç-Kunt A., Martínez Pería M.S., Mohseni-Cheraghloo A. [2012], *Bank Regulation and Supervision around the World*. Policy “Research Working Paper”, No. 6286.
4. Dam K. [2010], *The Subprime Crisis and Financial Regulation: International and Comparative Perspectives*, „Chicago Journal of International Law”, No. 10.
5. Diaconu I.R., Oanea D.C. [2014], *The Main Determinants of Bank's Stability. Evidence from Romanian Banking Sector*, „Procedia Economics and Finance”, No. 16.
6. Ferri G. [2012], *Credit Cooperatives: Challenges and Opportunities in the New Global Scenario*, „European Research Institute on Cooperative and Social Enterprises Working Paper”, No. 31.
7. Fiordelisi F., Mare D.S. [2014], *Competition and financial stability in European cooperative banks*, „Journal of International Money and Finance”, Vol. 45.
8. Gradoń W. [2014], *Metody oceny stabilności systemu bankowego w Polsce*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, nr 186.
9. Hesse H., Cihak M. [2007], *Cooperative Banks and Financial Stability*, „IMF Working Paper”, WP/07/02.
10. Kara G.I. [2016], *Bank Capital Regulations around the World: What Explains the Differences?*, Finance and Economics Discussion Series 2016-057. Washington: Board of Governors of the Federal Reserve System.
11. Kasiewicz S., Kurkliński L. [2014], *Zasada proporcjonalności w świetle wyników badania ankietowego banków*, [w:] *Rynek finansowy jako mechanizm alokacji zasobów w gospodarce*, J. Czekaj, E. Miklaszewska, W. Sułkowska (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków.
12. Kozak S. [2010], *Stabilność i dochodowość banków spółdzielczych w Polsce w czasie kryzysu rynków finansowych*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Polityki Europejskie, Finanse i Marketing”, nr 4.
13. Kozłowski Ł. [2015], *Wpływ konkurencji ze strony spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych na stabilność banków spółdzielczych: analiza rynków lokalnych*, „Bezpieczny Bank”, nr 4(61).
14. Książkowski R. [2013], *Zmiany w zarządzaniu działalnością detaliczną banków w Polsce w warunkach kryzysu finansowego*, CeDeWu, Warszawa.
15. Maciejewski K. [2014], *Tsunami nad gospodarką*, „Miesięcznik Finansowy Bank”, nr 7-8(257).
16. Masiukiewicz P., Morawska S. [2015], *Regulacje rynku finansowego. Aspekty prakseologiczne*, „Zarządzanie i Finanse”, nr 3(1).

17. Merrouche O., Nier E. [2010], *What Caused the Global Financial Crisis? Evidence on the Drivers of Financial Imbalances 1999–2007*, „IMF Working Paper”, WP/10/265.
18. Miklaszewska E.[2011a], *Model biznesowy i wielkość banku a jego bezpieczeństwo – analiza empiryczna*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 124.
19. Miklaszewska E. [2011b], *The consequences of post-crisis regulatory architecture for the banks in Central Eastern Europe*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 201.
20. Miklaszewska E., Kil K. [2016], *The Impact of 2007-2009 Crisis on the Assessment of Bank Performance: the Evidence from CEE-11 Countries*, „Transformations in Business & Economics”, Vol. 15, No. 2A (38A).
21. Nowacka A., Szewczyk-Jarocka M. [2015], *Lokalny charakter działalności banków spółdzielczych*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, nr 250.
22. Rogowski W., Mesjasz C.[2012], *Definicje stabilności finansowej*, [w:] *Nadzór korporacyjny a stabilność sektora finansowego*, P. Urbanek (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
23. Sum K. [2016], *Banking Regulation and Bank Lending in the EU. Opportunities and Threats*, Springer International Publishing, Basel.
24. Sum K.[2015], *Banking regulation and bank performance in the EU – what should be the scope of the regulatory reform?*, „Bank i Kredyt”, nr 46(3).
25. Szambelańczyk J [2010]., *Stabilność systemu bankowego a paradygmat bankowości*, „Finanse”, nr 1(2).
26. World Council of Credit Unions [2009], *Cooperative bank, credit union and financial crisis. Prepared for the United Nations Expert Group Meeting on Cooperatives*, New York.